

FUNCTION OF SOCIAL LEADERS IN LOCAL COMMUNITIES

FUNKCJE AUTORYTETU W SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

Jerzy Bartkowski

Instytut Socjologii Uniwersytet Warszawski

bartkowskij@is.uw.edu.pl

ABSTRACTS

The topics of the article is an analysis of the functions of social leadership in local communities. Its thesis is that social leaders or not the phenomenon of the past but it is also important for the future. This is visible by their functions in local social life. They play a crucial role in coordination and control of local life and in socialization and transfer of tradition as well. They also facilitate adaptation to a situation of crisis and social change. Thanks them local communities are structurally safer. The social basis for effective performing the roles of social leaders are commonly shared values.

Social leaders perform their role through communication. They transfer knowledge, values, patterns of behavior, and bring solutions in difficult or new situations. They do not exist for themselves, but through important social functions. They play a role of a guide for individuals, who open them new horizons and give them new capabilities. Communication with a social leader allows individuals to widen their capabilities and compensate for their weaknesses.

Social leaders acts through interpersonal influence: good example, authenticity, knowledge and wisdom. They influence other because of their competence or moral authority. Persistence of values in society is due to social and moral leaders. They are medium for their successful intergenerational transmission. Social leaders emerge, last and perform their functions only in specific social conditions. They are rooted in community of values. The threat for them is a blindness or nihilism toward social and moral leaders. And opposite - ability of effective communication with them is very valuable for an individual. It can be called an important cultural instrument of liberty.

Artykuł jest poświęcony analizie funkcji autorytetu w społecznościach lokalnych. Podstawowa jego teza brzmi, że autorytety lokalne są zjawiskiem wciąż aktualnym ze względu na ich znaczącą rolę w lokalnym życiu społecznym. Dzięki autorytetom społeczności lokalne są bezpieczniejsze strukturalnie. Autorytety pełnią w nich funkcję koordynacyjną i kontrolną, w oparciu o autorytety dokonuje się socjalizacja i przekaz tradycji. Autorytety ułatwiają społeczności lokalnej adaptację do sytuacji kryzysowych i kierują zmianą społeczną. Wśród funkcji autorytetu ważna jest jego rola komunikacyjną. Autorytet przekazuje wiedzę, wartości, wzory zachowania, czy rozstrzygnięcia dla trudnych sytuacji. Nie istnieje sam dla siebie, ale poprzez ważne funkcje społeczne. Pełni rolę przewodnika – otwiera przed jednostką nowe światy i daje jej nowe możliwości. Autorytet pozwala jednostce poszerzyć swoje możliwości i skompensować swoje braki. Autorytet powstaje i trwa, i w efekcie wypełnia swoje funkcje w określonych warunkach społecznych. Opiera się na wspólnocie wartości. Zagrożeniem dla autorytetu jest swoista „ślepotą na wartość autorytetu”, jak i nihilizm wobec autorytetów. Odrzucanie autorytetów czy niezdolność ich dostrzeżenia i wykorzystania ukazuje to jako patologię i zarazem ograniczenie dla jednostek. I odwrotnie – umiejętność rozpoznania i czerpania od autorytetu jest czymś wartościowym dla jednostki. Autorytety wzbogacają „kulturowe instrumentarium wolności” jednostek.

KEY WORDS:

*leadership, local community, social communications, values, socialization
autorytet, społeczność lokalna, komunikacja społeczna, wartości, socjalizacja.*

WSTĘP

Przedmiotem tego artykułu jest analiza funkcji autorytetu w społecznościach lokalnych. Praca ta stara się uzasadnić postawioną tezę, że autorytety lokalne nie są zjawiskiem przeszłym, czy tylko aktualnym, ale mającym przed sobą także przyszłość. Jest to następstwem kluczowych funkcji, jakie pełnią w lokalnym życiu społecznym.

Rola autorytetów w społecznościach lokalnych jest wszechstronna. Dzięki autorytetom realizowane są podstawowe funkcje tej grupy: działania, trwania i rozwoju. Przypada im rola kluczowego elementu ich codziennego funkcjonowania, podstawy ich ciągłości i możliwości zmiany i adaptacji. Dzięki autorytetom społeczności lokalne nie tylko funkcjonują

w życiu codziennym, lecz także zwiększają swoje zdolności przystosowawcze. Dzięki nim mogą kompensować niektóre swoje strukturalne słabości.

Definicja autorytetu, która została przyjęta w tej pracy za literaturą, uznaje go za rodzaj asymetrycznego zjawiska komunikacyjnego. Jest to ujęcie autorytetu jako specyficznego rodzaju komunikacji międzyludzkiej. Podstawowa jest dla niego bezwarunkowa akceptacja przez podmiot, który uznaje autorytet, treści komunikatów przychodzących do niego od autorytetu i opiera się on na wartości tego przekazu.

Ta definicja podkreśla, że autorytet jest relacją nierównych partnerów. Nie tylko komunikacja przebiega w nim z wyróżnieniem tylko jednego z możliwych kierunków – uznanie autorytetu jest także bezwzględny warunkiem udziału w niej. Nie należy tego postrzegać tylko w kategoriach negatywnych. Jednostka dostaje dzięki temu możliwość uzyskania określonej jakości od autorytetu. Należy uznać umiejętność podporządkowania się autorytetowi za ważną kompetencję społeczną, która zwiększa potencjał jednostki.

POJĘCIE AUTORYTETU

Definicja autorytetu w tym tekście jest przyjęta za Stanisławem Jarmoszko. Zgodnie z nim autorytet jest relacją, a jego istotą jest wpływ jednego obiektu (osoby) na inne osoby. Autorytet może występować przy wykorzystaniu pośrednika przedmiotowego czy społecznego jak wiedza, pozycja czy instytucja. Także na takich pośrednikach może się opierać autorytet jednostki (np. nauczyciela). Jednak dla dalszych rozważań najlepiej uznać go za relację personalną. Autorytet jest przede wszystkim relacją osoby uznanej za autorytet i osoby uznającej kogoś za autorytet.

Przyjęcie autorytetu jako relacji osób pociąga za sobą określone konsekwencje. Autorytet jest przede wszystkim ramą dla pewnego rodzaju transakcji między ludźmi. Społeczne funkcje autorytetu są konsekwencją tych transakcji. Ta personalna perspektywa rodzi zarazem określone pytania badawcze: jakie muszą być spełnione warunki społeczne i jednostkowe, aby osoba przyjęła i uznała taki rodzaj wzajemnej relacji, jakie to przynosi jej korzyści, ale również jakie pociąga za sobą zagrożenia.

Stanisław Jarmoszko wskazuje różne aspekty i wymiary autorytetu. Pozwalają one nie tylko na scharakteryzowanie różnych jego form, ale i na ukazanie jego współczesnych przemian. Autorytet ma więc wymiar personalny. Są to osoby, którym się go przypisuje i osoby, które go uzna-

ją. Autorytet ma także wymiar przedmiotowy (sfera, zakres) i społeczny (funkcje społeczne i warunki powstania). To pierwsze można rozbudować o następujące aspekty: podmiotowości, posiadania, przyznania (obdarzenia), stanowienia (kreacji), potrzeby i poddania (podległości) (Jarmoszko, 2010, ss. 22-23, por. także Wagner, 2005).

Autorytet jest pojęciem interdyscyplinarnym. Stąd i odmienne ujęcia autorytetu w różnych dziedzinach nauki, które razem tworzą całą paletę punktów widzenia na ten fenomen. Analizując poszczególne jego aspekty, zauważyć można, że są one stanowiskami nie konkurencyjnymi, a komplementarnymi. Filozofia ujmuje autorytet jako zjawisko poznawcze – mechanizm uznawania wiedzy nie pochodzącej od jednostki. Psychologia bada sytuację uznawania i akceptacji autorytetu jako specyficzny typ struktury „ego” jednostki. Pedagogika widzi autorytet jako model sytuacji nauczania i wychowania. Socjologia przyjmuje autorytet jako zjawisko o genezie i o funkcjach społecznych. Nauki polityczne widzą go jako formę władzy – podporządkowania grup ludzi pewnej jednostce. Historyk kultury skupia się na jego pochodzeniu, związku z epoką, i zarazem na jego historycznych przekształceniach. Natomiast ekonomista może go zdefiniować jako specyficzne dobro, a następnie badać warunki popytu na nie. Ostatni aspekt jest dość istotny – stawia on pytanie, skąd się bierze zapotrzebowanie na autorytety i jak ta potrzeba jest zaspokajana. Multidyscyplinarność zjawiska ma jeszcze jeden aspekt – autorytet nie jest tylko przedmiotem analizy różnych dyscyplin, ale także występuje na wielu polach. Jednym z nich jest życie lokalne, które ta praca bliżej analizuje.

AUTORYTET – UJĘCIE KOMUNIKACYJNE

Praca ta proponuje ujęcie autorytetu jako rodzaju asymetrycznej komunikacji między podmiotami. Charakterystyczne jest dla niego przyjmowanie przekazów od autorytetu przez osobę uznającą autorytet. Są one uznawane przez nią za własne. Taki przekaz zachodzi w różnej formie m.in. przez naśladownictwo. Nie zawsze musi mieć także charakter jawny. Niemniej przyjmuje się od autorytetu pewien przekaz: wiedzę, umiejętność czy wzór postępowania. Akcentuje to w zjawisku autorytetu element odbierania, a nie podporządkowania. Osoba uznająca autorytet może dzięki temu zyskać coś wartościowego.

Socjolog musi akcentować społeczne podstawy autorytetu. Uznawanie autorytetu jest społecznie wytwarzane i reprodukowane. Zbiorowości

ludzkie tworzą autorytety – nadając go określonym osobom. Podporządkowanie autorytetom jest społecznie sankcjonowane i wdrażane w toku socjalizacji. Zdolność podporządkowania, dająca dostęp do określonej ścieżki komunikacyjnej, jest wyuczona. Podporządkowanie autorytetom jest funkcją prawidłowej socjalizacji. Jest ono także podatne na ogólny stan społeczeństwa. Jednym z wymiarów patologicznej sytuacji społeczeństwa, stanu anomii społecznej, jest osłabienie funkcjonowania – a nawet zanik – autorytetów.

Autorytet należy socjologicznie postrzegać jako relację społeczną, jest zależnością, która scala zaufanie z jednej strony, a odpowiedzialność z drugiej. Zakłada więc istnienie aktorów zdolnych do podjęcia odpowiednich ról po obu stronach tej relacji – roli osoby potrafiącej czerpać od autorytetów, ale i do odgrywania roli autorytetu jako medium zdolnego do emitowania przekazów, które przejdą próbę rzeczywistości w danych warunkach miejsca i czasu (por. korespondująca z tym kategoria obiektywnego dobra dla osoby u teoretyków wartości jak Dietricha von Hildebranda (Galarowicz, 1997). Bycie autorytetem nie polega tylko na podtrzymywaniu swojego wizerunku, ale także na zdolności do przyjęcia odpowiedzialności za innych.

Dla ukazania, że wejście w taką relację nie jest proste, przydatne jest w ujęcie sytuacji autorytetu właśnie jako relacji między ludźmi. Od strony osoby uznającej autorytet jest to jednocześnie sytuacja trudna, bowiem oznaczające nie tylko uznawanie w kimś autorytetu, ale także podjęcie próby definicji samego siebie. Jest to wizja siebie jako osoby potrzebującej określonej wiedzy, a tym samej także w pewien sposób, chwilowo lub trwale, społecznie i intelektualnie niepełnej.

Autorytet jest podatny na patologie z obu stron tej relacji. U osoby podporządkowanej zagrożenie patologiczne pada właśnie na korzyści z tej sytuacji. Korzystanie z gotowych rozwiązań jest psychologicznie i społecznie tańsze od samodzielnego ich wypracowania. Oglądanie się na autorytety, jeśli staje się trwałym nawykiem, jest groźne. Bardzo silnie to akcentował Florian Znaniecki w pracy „Ludzie terazniejsi a cywilizacja przyszłości”. Zawarł to w swojej wizji „człowieka dobrze wychowanego”, oczekującego stale od swego otoczenia i od wychowawców wskazówek, co robić (Znaniecki, 2001). Niebezpieczeństwa związane z nadmiernym podporządkowaniem autorytetom pokazywał także w mikroskali Stan Milgram (Milgram, 2003), a w skali makro – całych społeczeństw – Erich Fromm (Fromm, 2008).

Jednak nie należy tych niebezpieczeństw widzieć jednokierunkowo.

Nie istnieją one tylko i wyłącznie u podporządkowanego. Dla samego autorytetu jest to sytuacja pokusy, jaką stwarza łatwość akceptacji swoich przekazów bez względu na ich treść, jak i na władzę, jaką daje nad osobami podporządkowanymi.

AUTORYTET I SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA: CZTERY MECHANIZMY PODSTAWY FUNKCJONOWANIA AUTORYTETÓW W SPOŁECZNOŚCIACH LOKALNYCH

Społeczność lokalna jest dobrym polem do analizy zjawiska autorytetu. Jest ona tą grupą, która jest silnie nasycona autorytetami. Niekiedy uważa się nawet, że są one nieodłączne od pojęcia społeczności lokalnej. Autorytety pełnią w niej istotne funkcje zarówno dla jednostek, jak i dla grupy pojętej jako ogólna rama, w której dokonuje się życie jednostek i w której realizują się ich żywotne potrzeby.

Autorytety są w społeczności lokalnej w pewnym sensie organami tej wspólnoty. Autorytety realizują podstawowe dla jej funkcjonowania, trwania i zmiany działania społeczne, a ich wykonywanie ma sankcję działania w jej imieniu. Autorytety są ośrodkami skupienia grupy. Są widocznymi symbolami trwania wspólnoty i narzędziami niezbędnymi do jej funkcjonowania, trwania (ciągłości) i adaptacji.

Dla wyjaśnienia tej rozszerzonej roli autorytetów w społecznościach lokalnych proponuje się cztery teorie: 1) teoria wspólnoty (mechanizmy działania społeczności lokalnej), 2) teoria kapitału społecznego (schematy działania zbiorowego w społecznościach lokalnych), 3) teoria strukturalna (usytuowanie społeczności lokalnej w szerszej strukturze a potrzeba autorytetów), 4) teoria wartości. Teorie te tworzą nie tyle konkurencyjne, ale komplementarne wyjaśnienia dla roli wartości w społecznościach lokalnych (Bartkowski, 2009).

Teorie te wyjaśniają znaczenie autorytetów ich rolę w funkcjonowaniu grupy, wzmocnionej szczególnym typem takiej zbiorowości, jaką jest społeczność lokalna. Wiązą je z grupą jako jednostką działania zbiorowego, w którym autorytetom przypada rola organizatorska. Pokazują także, że ich rola wynika ze specyficznego usytuowania społeczności lokalnych w szerszych zbiorowościach narodowych. Z tej ich pozycji strukturalnej w społeczeństwie jako całości wynika szczególna potrzeba oparcia się na autorytetach.

Jako czwartą teorię wyjaśniającą silny związek społeczności lokalnych

i autorytetów można przyjąć społeczną rolę wartości. Jest to szersza prawidłowość, pojawiająca się bardziej ogólnie, a poziom lokalny jest tylko jednym z jej przejawów. Jest ona konsekwencją ścisłego związku autorytetów i wartości. W tym przypadku istnieje mocna podstawa dla przyjęcia tego wyjaśnienia. Społeczności lokalne są silnie zakorzenione w wartościach. Wspólnota lokalna wyraża się w określonych wartościach i je podtrzymuje. Tworzy to odpowiedni klimat i warunki do powstawania i funkcjonowania autorytetów.

TEORIA WSPÓLNOTOWA AUTORYTETÓW W SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

Pierwszą teorią wyjaśniającą rolę i znaczenie autorytetów w społecznościach lokalnych jest teoria wspólnotowa. Zgodnie z nią miejsce i rola autorytetów wynika z samych podstaw funkcjonowania społeczności lokalnych: wspólnotowości, tradycji i hierarchiczności. Posiadanie, wyłanianie i akceptacja powstających autorytetów jest cechą wspólnoty. Można to określić następująco: wspólnota stwarza dla nich przesłanki, wspólnota stwarza warunki, wspólnota potrzebuje autorytetów.

Społeczność lokalna jest skupiona wokół tradycyjnego i wspólnotowego stylu życia. Niezbędne są więc instytucje do jego ochrony i kulturywacji. Instytucje, które jednocześnie byłyby wyposażone nie tylko w możliwości definiowania wzorów, autoryzowania ich zmian i wychwytywania odstępstw od nich, ale także miałyby odpowiednią władzę i narzędzia. Autorytety są więc właściwą instytucją grupową. Autorytety wtopione w grupę i nieodłączne od niej powodują zarazem, że odrzucanie ich byłoby tożsame z odrzuceniem samej grupy jako takiej.

Po drugie, społeczności lokalne niemal z definicji opierają się na więzi typu wspólnotowego i na więziach bezpośrednich. W tych warunkach działanie autorytetów, jak i ich legitymacja, jest znacznie silniejsza niż gdzie indziej. Są to nie tylko abstrakcyjne autorytety, ale konkretni ludzie w konkretnym środowisku. Autorytety związane z więziami pośrednimi, jak i środkami masowej komunikacji, mają szersze pole oddziaływania, ale zarazem łatwiej mogą być odrzucane.

Wspólnota lokalna opiera się na ciągłości. Jeśli przybiera ona formę uświadomioną, ma wówczas postać kulturowanej tradycji. Wpływa to na szczególny sposób legitymizowania autorytetów. Jednostka, wstępując do wspólnoty, nie tylko zastaje autorytety, ale też i ich wspólnotową rolę. Są one przy tym wpisane w naturalnie przyjmowany i akceptowany horyzont

życiowy, zatem nie tylko same są symbolami trwania i ciągłości, lecz i tym samym jest podporządkowanie się nim. Nie muszą one zabiegać o legitymacje, a na odwrót – wymaga jej ich zaprzeczenie czy odrzucenia. Ich odrzucanie jest prawie równoznaczne z automarginalizacją ze wspólnoty.

Wspólnoty lokalne na ogół mają charakter hierarchiczny. Hierarchiczność jest znaczącym składnikiem ich codziennego działania (Elazar, 1970). Ta hierarchia ma nie tylko genezę w tradycji, w wielu instytucjach mających swą genezę w przeszłości, ale także w osobistym prestiżu. Stąd szczególnie rola i znaczące miejsce autorytetu są w nich naturalnym zjawiskiem. W tym środowisku, oprócz przypisanych przez tradycje ról, autorytety mogą łatwiej przyjmować również nowe role i zadania.

TEORIA KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

Drugie wyjaśnianie rozszerzonej roli autorytetów w społecznościach lokalnych opiera się na wskazaniu ich znaczenia dla działań zbiorowych. Zbiorowość lokalna jest jednostką zaspokajania potrzeb jej członków. Zachodzi to w dużej mierze przez działania zbiorowe. Pozycja autorytetów wynika z ich znaczącej roli w tworzeniu działania zbiorowego. Działania zbiorowe to problem trzech „K”: komunikacji, kooperacji i kontroli. Inaczej mówiąc, są to kluczowe procesy w działaniu: podjęcie decyzji, podział ról, monitorowanie i egzekucja zobowiązań uczestników (Calvert, 1995). Istnienie autorytetów obniża koszty transakcyjne każdego z tych trzech działań. Autorytety mają naturalną legitymację do podejmowania tego typu akcji. Jako ośrodki skupienia mogą je inicjować i organizować. Następnie mogą egzekwować zobowiązania wzajemne członków wynikająca z udziału w niej. Wszystko to razem podnosi to prawdopodobieństwo takich działań i ich skutecznej realizacji. Posiadanie autorytetów można uznać za kapitał społeczny grupy. Jest to typ kapitału skupiającego i częściowo także pomostowego. Wokół autorytetów powstaje więc naturalna samowzmacniająca się pętla wzmocnienia dodatniego. Pojawiają się naturalne interesy i wzmocnienia dla ich posiadania przez grupę i dla ich kultywacji przez członków grupy.

UJĘCIE STRUKTURALNE ROLI AUTORYTETU W SPOŁECZNOŚCIACH LOKALNYCH

W ujęciu strukturalnym zwraca się uwagę na specyficzne potrzeby społeczności lokalnych wynikające z ich autonomiczności i peryferialno-

ści. Po pierwsze, społeczności lokalne stanowią na poły autonomiczne systemy społeczne i przy tym autonomia jest cenioną przez nich wartością. Potrzebują więc tłumaczy-pośredników w relacjach z szerszym światem społecznym. Po drugie, społeczności lokalne zajmują także pozycję peryferyalną w globalnym systemie społecznym. Uczestniczą często w zmianach i w procesach nie wypracowanych w nich, a na które muszą odpowiedzieć i do których muszą się zaadaptować (Mendras, 2003; Zarycki, 2007).

Ta teoria zwraca uwagę na fakt, że autorytety lokalne występują jako ogniwo pośredniczące między społecznością lokalną a szerszym otoczeniem makrospołecznym. Są społecznymi i politycznymi tłumaczami między społecznością lokalną a ogólną sytuacją. Autorytety zarządzają także adaptacją do danych warunków – wychwytyują zachodzące procesy zmiany, definiują zewnętrzne wyzwania i określają drogi adaptacji do nich.

Podjęciu takiej roli sprzyja sama pozycja autorytetu. Autorytet lokalny to połączenie odpowiedzialności za zbiorowość z posiadaniem na nią wpływu. Zaś od strony członków społeczności lokalnej autorytety pozwalają im na podejmowanie decyzji w sytuacjach, w których nie dysponują wszystkimi danymi do oceny tych warunków i okoliczności. W ten sposób mogą kompensować swoje braki jednostkowe i zbiorowe. Warunkiem jest z jednej strony istnienie i odpowiednie kompetencje autorytetów, a z drugiej – ich społeczna akceptacja.

AUTORYTETY I WARTOŚCI A SPOŁECZNOŚCI LOKALNE

Specjalnej analizie wymaga dyskusja relacji autorytetu i wartości. Jest to przejaw szerszej i bardziej powszechnej zależności. Zjawisko autorytetu jest związane bezpośrednio z wartościami. Można wskazać na trzy aspekty: a) autorytetu jako pochodnej udziału w wartościach, b) autorytetu jako nosiciela wartości i c) autorytetu jako przekaznika wartości.

Ten związek wartości i autorytetów dobrze ilustruje lista autorytetów w monografii Stanisława Jarmoszki. Przykłady tych autorytetów to zarazem wcielenia różnych wartości – moralnych (wzorzec osobowy, mistrz), społecznych (bohater), nauki i wiedzy (uczony, naukowiec i nauczyciel), działań i skuteczności (ekspert, specjalista, menadżer, lider i przywódca), czy autorytety pochodne wartości kulturowych (medialne substytuty autorytetu: ikona pop-kultury, idol i celebryta) lub umiejętności komunikacyjnych (w społeczeństwie wirtualnym – zdolność tworzenia komunikatu) (Jarmoszko, 2010).

Jednakże nie wystarczy sama określona wartość, aby powstał autorytet. Muszą być jeszcze spełnione dalsze warunki, a podstawowym podstawowym społecznym warunkiem jest określona wspólnota wartości. Autorytet powstaje właśnie dzięki podzielanym wartościom i wówczas może zostać uznany na bazie jego szczególnego i wyróżnionego w nich udziału. Stąd anomia czy zanik wartości zarazem podcinają autorytety. Konsekwencje zaniku autorytetu są szersze niż sam stan chorobowy organizmu społecznego. Taka sytuacja zdecydowanie osłabia możliwości wypełniania przez niego jego społecznych i personalnych funkcji. Powstaje wtedy istotna luka w życiu zbiorowym. Ważne funkcje zbiorowe pozostają nie zrealizowane, a przekaz międzypokoleniowy wartości – znacząco naruszony.

Drugą formą związku wartości i autorytetów jest to, że autorytet je uosabia, a związek z nimi się personalizuje. W tym miejscu spotyka się teoria wartości i pedagogika, a przede wszystkim jej istotna funkcja – wychowanie.

Rola osobowego wcielenia wartości jest bardzo akcentowana w filozofii wartości Maxa Schelera i myślicieli, których zainspirował – głównie Nicolaia Hartmanna i Dietricha von Hildebranda. Ten osobowy charakter istnienia wartości ma dwa wymiary. Pierwszym z nich jest sama reprezentacja wzorów wartości w życiu społecznym. Autorytet ukazuje wartości – jest ich osobową reprezentacją. Swoim życiem dokonuje ich konkretyzacji, interpretacji (np. co to jest bycie katolikiem w polityce) i dostosowania do sytuacji miejsca i czasu. Zarazem ta personalizacja pokazuje, że wartości nie są abstraktem czy konstruktem moralizacji. Różne formy „życia godziwego” ilustrują ich wartość dla życia danej osoby i dla życia innych (Galarowicz, 1997, ss. 95-96). Metaformą tej relacji wartości i osoby jest zjawisko charyzmy. Tutaj związek osoby i wartości przybiera formę maksymalistyczną. Charyzma oznacza określoną wartość, jest jej heroicznym przykładem i zarazem wnosi ową wartość w zbiorowość.

Drugim wymiarem personalizacji jest jej zdolność do przekazu wartości. Autorytet odgrywa olbrzymią rolę w przekazie wartości – głównie poprzez osobisty przykład. Przyjmowanie wartości zachodzi poprzez osobowe drogi „perswazji”. Wynika to z samej istoty wartości – sposobu jej istnienia i poznawania przez jednostkę. Teoria fenomenologiczna wartości w ujęciu Maxa Schelera, Nicolaia Hartmanna czy Dietricha von Hildebranda (Galarowicz, 1997, ss. 72, 161-166, 232-234) akcentuje rolę emocji w poznaniu wartości. Nazwa „emocja” jest w tym miejscu określeniem zbiorczym dla pozaintelektualnych dróg poznania. Nie wchodząc bliżej

w dyskusję zasadności tego stanowiska, warto wskazać na jedną z jego konsekwencji. Przekaz tego rodzaju jest bardzo wrażliwy na postawy zajmowane wobec osoby pośredniczącej między wartością a osobą ją przyswajającą. Ten warunek zgodności treści przekazu i uosobienia wartości spełniają właśnie autorytety.

Jednak teoria wartości może przynieść jeszcze jedną korzyść rozważaniom o autorytetach. Scheler, Hartmann i Hildebrand wprowadzają do teorii wartości termin „ślepoty na wartości”. Jest to sytuacja, w której jednostka napotyka określoną wartość, jednak albo jej nie postrzega, albo nie umie na nią adekwatnie odpowiedzieć. Często konsekwencją tego jest obojętność, ale w niektórych przypadkach może to przybrać formę ostentacyjnego odrzucania. Wspomniani autorzy różnie to zjawisko charakteryzują. Może ona mieć formę „pseudowartości” jak np. fanatyzm czy resentment, postać obojętności na wartości, jak i swoistej „antywartości”, kiedy dana wartość staje się obiektem szczególnego ataku jak np. wojujący ateizm (Galarowicz, 1997, ss. 75, 169, 310-311).

Nie rozwijając bliżej tego wątku, możemy zauważyć, jak wiele napotykamy w tym miejscu analogii do problematyki autorytetu w społeczeństwie. Autorytet może napotkać zjawisko „ślepoty” czy nihilizmu, czy swoistego „negatywizmu”. Ale jedną z ofiar tego nastawienia jest sama osoba przejawiająca daną formę ślepoty. Pokazuje to dwa aspekty tego problemu. Pierwszym jest konstatacja, że zdolność podporządkowania się autorytetom jest nie naturalna, ale nabyta. Umiejętność korzystania z autorytetu jest wyuczona i stanowi konsekwencję dojrzałego udziału jednostki w grupie. Drugim aspektem tego zjawiska jest to, że umiejętność uznania autorytetu jest także bardzo ważna dla samej jednostki. Jest ona swoistą jej „władzą”, dającą dostęp do wielu wartości kulturowych.

FUNKCJE AUTORYTETU DLA JEDNOSTKI I ZBIOROWOŚCI

Analiza funkcji autorytetu byłaby niepełna, gdyby pominąć problem korzyści jednostkowych z nim związanych. Samo społeczne znaczenie autorytetu nie wystarczyłoby jednostce, by się mu podporządkować. Może to nastąpić dopiero pod warunkiem spełniania określonych jej potrzeb. Do analizy tego zjawiska można zaproponować rozróżnienie na pierwotne i wtórne funkcje autorytetu. Pierwotne funkcje związane są z jego przejawianiem się w codziennym życiu – w określonych sytuacjach z nim związanych. Natomiast funkcje wtórne mają znaczenia dla życia grupy w dłuż-

szej perspektywie.

Oba poziomy zadań autorytetu są wzajemnie powiązane. Funkcje wtórne, jak troska o ciągłość społeczną czy o stabilność grupy, adaptację do długofalowych zmian społecznych, zachodzą pod warunkiem realnego funkcjonowania tych pierwszych. Niespełnianie wartości pierwotnych przez autorytety uniemożliwia pełnienie funkcji wtórnych. Np. trudno, by odpowiednio wychowywała szkoła, która nie uczy dobrze.

FUNKCJE AUTORYTETU W SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ – POZIOM JEDNOSTKI

Mówiąc o funkcjach autorytetu dla jednostki, można wskazać na trzy tego możliwe aspekty. Po pierwsze, autorytet ułatwia uczenie się, dostarcza wzorów do naśladowania i wiedzy społecznej. Jednostka może od nich zaczerpnąć autoryzowane zbiorowo wzory zachowania się społecznego i potrzebny jej zasób wiedzy o świecie. Dzięki temu jednostka wie, jak w sposób społecznie akceptowalny powinna zachowywać się, co powinna wiedzieć i w co powinna wierzyć. Parafrazując Goodego, można powiedzieć, że autorytety są elementem systemu kontroli społecznej, w szerszym społecznie rozumieniu tego pojęcia, a jednostce ułatwiają znalezienie się w nim (Goode, 1978).

Po drugie, autorytety służą pomocą jednostce w jej codziennych działaniach. Są one dla niej podstawowymi przewodnikami w tej sferze, dla której stanowią autorytet, dostarczając kluczowych informacji do odpowiedniego zachowania się, np. przełożony wskazuje, co robić w pracy, nauczyciel – czego się uczyć, policjant – jak zachowywać się na drodze, a mistrz ceremonii – co robić, by była ona ważna.

Autorytety pomagają jednostce także w sytuacjach trudnych, w których nie dysponuje ona dostatecznymi zasobami, aby sobie z nimi poradzić. Mogą to być braki wiedzy, środków materialnych, zasobów społecznych (np. rozstrzygnięcie sporu czy egzekucja wyroku), albo możliwości autoryzowania danych rozstrzygnięć. Sankcję etyczną dla określonego zachowania może wydać dopiero wyspecjalizowany społeczny agent.

Po trzecie, funkcją autorytetów jest także pomoc jednostce w adaptacji do zmiany. Autorytety są wzorcami tworzenia reakcji na zmianę. Jest to specyficzna trudna sytuacja. Poprzednie sytuacje mieszczą się w katalogu sytuacji możliwych, ale rzadkich. Natomiast zmiana jest sytuacją, w której nie ma jeszcze stworzonego takiego wzoru – trzeba go wytworzyć. Jest to

sytuacja trudna nawet podwójnie – należy taki wzór zarówno wynaleźć, jak i nadać mu sankcję rozwiązania obowiązującego. Jest to zadaniem autorytetów. To one są w stanie intelektualnie objąć taką sytuację i zarazem zaproponować dla niej rozwiązanie, a jednostka może je od nich zaczerpnąć, bowiem jest ono obciążone mniejszym ryzykiem błędu niż jej własne próby.

Autorytety przynoszą określone korzyści jednostce. Rozszerzają możliwości jej działania – dopełniają ją o wiedzę, umiejętności i władzę, których nie posiada. Autorytety umożliwiają podejmowanie decyzji w sytuacji, w której nie są dane jej wszystkie parametry decyzji. Przykładowo – uczeń nie jest w stanie ocenić trafności wyboru treści nauczania. Dostęp do tego rodzaju korzyści daje jednostce akt zaufania do autorytetu, równoznaczny z podporządkowaniem się mu. „Bycie dobrym uczniem” pozwala wykorzystać ten zasób dóbr, jakim dysponują nauczyciele i szerzej szkoła. „Bycie dobrym dzieckiem” daje dostęp nie tylko do zasobów wiedzy społecznej rodziców, ale i ich doświadczenia.

Również sumarycznie obecność autorytetów podnosi potencjał osobisty jednostki. Są one źródłem wiedzy ogólnej i specjalistycznej, podporą w sytuacjach trudnych i ucieczką w nowych. Dzięki temu zwiększa się egzystencjalne bezpieczeństwo jednostki.

FUNKCJE AUTORYTETU – POZIOM WSPÓLNOTY

Rola autorytetów jest także bardzo widoczna, jeśli analizuje się je z punktu widzenia ich znaczenia dla grupy. Autorytety są skupione zarówno w kluczowych punktach codziennego działania i funkcjonowania grupy, jak i podczas jej trwania i rozwoju. Autorytety stanowią ośrodki skupienia grupy w rozumieniu Jana Szczepańskiego. Szczepański w swojej teorii grupy wprowadził ten termin dla ukazaniu takich jej elementów, które jednocześnie są podstawą jej działania, a zarazem są widomym jej symbolicznym wcieleniem. Grupa poprzez nie działa i w nich dostrzega samą siebie. Przykładem może być państwo dla narodu, czy dla katolików – papież (Szczepański, 1970).

W życiu codziennym grupy w dużej mierze pokrywają się zakresy pojęć autorytetu i elity. Nie zawsze muszą być one identyczne. Autorytetom przypadają pewne szczególne funkcje grupowe – są wcieleniem podstawowych wartości grupy, kultywują je i przekazują nowym pokoleniom. Aktywność autorytetów skupia się wokół kluczowych wartości i procesów

grupowych. Na ich ciągłość, przekaz i rozwój nakierowana jest ich aktywność. Autorytety odgrywają także dużą rolę w sytuacjach potencjalnie zagrażających grupie. Niebezpieczeństwa grupowe są sygnałami dla uruchomienia ich aktywności. Takie sytuacje generują także oczekiwania ze strony grupy, że autorytety zajmą wobec nich odpowiednie stanowisko. Toteż autorytety rozstrzygają konflikty wewnątrzgrupowe, a także regulują zachowania grupy w sytuacjach nadzwyczajnych i nietypowych.

Wszystkie te role wiążą się z ich funkcją strażników wartości grupowych. Tworzą ich nowe postacie, jak i określają ich kluczowe i peryferyjne elementy. Te, które grupa może zmienić czy porzucić i te, które powinny być zachowywane przez nią. Często dostarczają heroicznym wzorów ich manifestacji, kultuwacji i obrony. Grupy dysponujące autorytetami mogą działać lepiej, są bardziej odporne na sytuacje zagrożenia, jak i lepiej adaptują się do zmian w swym otoczeniu.

PODSUMOWANIE

Autorytet nie istnieje sam dla siebie, ale wypełnia ważne funkcje społeczne. Mówiąc o roli autorytetów należy silnie zaakcentować komunikacyjną rolę autorytetu. Autorytet coś przekazuje – wiedzę, wartości, wzory zachowania, czy rozstrzygnięcia trudnych sytuacji. Autorytet pełni rolę przewodnika – otwiera przed jednostką nowe światy i daje jej nowe możliwości. Autorytet pozwala jednostce poszerzyć swoje możliwości, jak i skompensować jej braki.

Autorytet także uosabia sobą określone wartości. Autorytet działa na drodze personalnej: przykładu, autentyczności, wiedzy i mądrości. Działa siłą swej kompetencji lub moralnej powagi. Wartości najbardziej uwidaczniają się właśnie w autorytetach, a trwałość autorytetów jest równoważna z trwałością wartości. Autorytety pomagają w ich transmisji i w przekazie społecznym. Ale autorytet powstaje, trwa, i w efekcie wypełnia swoje funkcje tylko w określonych warunkach społecznych, opiera się na wspólnocie wartości. Zagrożeniem dla autorytetu jest swoista „ślepotą na wartość autorytetu”, jak i nihilizm wobec autorytetów.

ZAKOŃCZENIE – PRZYSZŁOŚĆ AUTORYTETU

Sfera społeczności lokalnych jest jedną z wielu przejawów autorytetu. Podobnie szeroka jest rola autorytetu w pedagogice. Autorytet jest podstawą funkcjonowania instytucji szkoły. Można wskazać na szereg tego przy-

czyn. Po pierwsze, oparcie o autorytet to podstawowa sytuacja szkolna: nauczyciel przekazuje wiedzę i następnie kontroluje jej przyswojenie. Po drugie, sytuacja autorytetu wynika z niepełnej podmiotowości wychowanka - podporządkowanie chroni go także przed nim samym i jego nieprzygotowaniem do samodzielnego uczestnictwa w życiu społecznym. Uczeń musi podejmować ważne decyzje, nie będąc do nich przygotowanym. Wielu więc rzeczy powinien się uczyć, zawierając szkole czy nauczycielowi. Po trzecie, w aktywności autorytetu można wyróżnić oddziaływanie pierwotne i pochodne. Pierwotna aktywność to nauczanie, a pochodna – wychowanie. Są one wzajemnie sprzężone i uzależnione. Efektywność pierwszej funkcji jest podstawą drugiej. Jednak sytuacja szkolna ma pewną znaczącą różnicę wobec sytuacji autorytetu w społeczności lokalnej. Szkoła przygotowuje do samodzielności. Taki cel jak emancypacja jednostki nie jest celem społeczności lokalnej. Z tego względu wychowanie i socjalizacja zawierają w sobie pewne wewnętrzne napięcie w stosunku do autorytetu: przygotowują do radzenia sobie bez autorytetu. Niekiedy ten emancypacyjny cel przesłania zrozumienie znaczenia wartości instytucji autorytetu dla wychowanka.

AUTORYTET I NOWOCZESNOŚĆ

Jedną z często spotykanych opinii jest, że współczesność oznacza zanik autorytetów. Z tego względu należy ten problem bliżej zanalizować. Autorzy, podejmujący tę tematykę w ramach zagadnienia kluczowych problemów nowoczesności jak Anthony Giddens, Alex Inkeles czy Karl Deutsch, nie głoszą zaniku autorytetów, ale transformację autorytetu i jego nowe modele. Modernizacja jest wyrwaniem się z kręgu personalnych, tradycyjnych źródeł autorytetu jak autorytety lokalne, rodowo-klanowe i religijne. Na ich miejsce pojawiają się autorytety techniczne i naukowe, oraz nowe źródła komunikacji wewnątrzgrupowej, jak środki masowego przekazu (Deutsch, 1953). Odchodzi się od autorytetów ogólnych do dziedzinowych, jak i do ich racjonalnej, a nie tradycyjnej legitymizacji. Także Alex Inkeles w swojej teorii nowoczesności indywidualnej nie postuluje zaniku autorytetu. Nowoczesność utożsamia z otwarciem na nowe typy autorytetów racjonalno-naukowych i ze zdolnością do uznawania autorytetów epistemicznych, czy niepersonalnych jak książka czy gazeta (Inkeles, Smith, 1984; Marcińczyk, 1991). Następuje niekiedy zarazem odwrócenie relacji autorytet-jednostka – nie ma już bezwarunkowego i bezkrytycznego dla niego uznania. Wymaga to od jednostki nowych kompetencji –

umiejętności ich akceptacji. Ale w tych warunkach jednostka staje przed trudnym zadaniem rozpoznawania autorytetu. Jako taką formę „wyboru” autorytetu politycznego można uznać choćby różnego rodzaju elekcje.

Dodatkowe oświetlenie zagadnienia warunków nowoczesnego istnienia autorytetu daje Anthony Giddens. Przyczynę transformacji autorytetu widzi on w „pokawałkowaniu” doświadczenia jednostki (Giddens, 2001). Powoduje to przejście od autorytetów ogólnych do dziedzinowych, a autorytet występuje już tylko jako specjalista „od czegoś”. Sięga się do niego w sytuacji potrzeby. Jednostka zarazem jest bardziej aktywna w tej sytuacji. Może go sobie wybrać, a nawet zakupić jego usługi.

Autor akcentuje zarazem, że nowe ramy społeczne dla autorytetu rodzą określone zagrożenia, a autorytet musi się wpisać w sytuację przez nie stworzoną. Tymi nowymi ramami działania dla autorytetu są procesy indywidualizacji (upodmiotowienia) i urynkowienia. Ich logika jest znacząco niezgodna z samym zjawiskiem autorytetu. Zawierają one bowiem silny potencjał podważania instytucji autorytetu. Sam cel transakcji z autorytetem – uczynienia życia bardziej wartościowym i pełnym – może paść jej ofiarą.

Na autorytet silnie wpływa mechanizm głównego nowoczesnego mechanizmu dystrybucji dóbr społecznych – rynku. Autorytet musi się poddać logice rozpowszechniania informacji konsumpcyjnych – marketingowi oraz typowym dla niego zniekształceniom i patologiom. Od strony „konsumenta”-odbiorcy pojawiają się niebezpieczeństwa związane z utylitarным charakterem takiej transakcji i jej egocentrycznym ukierunkowaniem. Korzysta on z niego odpowiednio do własnych potrzeb i własnych opinii. Jak wiele innych sytuacji rynkowych ostateczna decyzja jest w dużej mierze zależna od jakości konsumenta (Giddens, 2001).

Na koniec można wskazać, że rozważania niniejsze nie sugerują zaniku autorytetu współcześnie. Nie jest on ani instytucją schyłkową, ani zmarginalizowaną do pewnych sytuacji społecznych. Wydaje się, że nadal pełni on nie tylko ważną, ale i centralną rolę w życiu społecznym. Ma on do odegrania wiele istotnych w nim funkcji. Pokazuje to dobrze przypadek autorytetów lokalnych. Jednak zarazem ulega on naciskowi nowej sytuacji jednostek i grup, i działa w znacząco zmienionych warunkach społecznych. Inni są także jego adresaci. Niemniej nie przekreśla to jego znaczenia, tylko ukazuje odmienny kontekst.

Praca ta stara się bronić instytucji autorytetu w nieco inny niż zwy-

kle sposób. Nie uzasadnia jego znaczenia tylko poprzez wskazanie na jego znaczenie i funkcje. Stara się także pokazać rolę autorytetu dla jednostki i dla jej kluczowej nowoczesnej wartości – indywidualizmu. W tej perspektywie umiejętność czerpania od autorytetu jest czymś niezmiernie wartościowym dla jednostki. Odrzucanie autorytetów czy niezdolność ich dostrzeżenia i wykorzystania ukazuje to jako patologię i zarazem ograniczenie. Autorytety nie ograniczają i nie obniżają wartości jednostki, ale – używając sformułowania Ryszarda Paradowskiego – wzbogacają jej „kulturowe instrumentarium wolności” (Paradowski, 2004).

REFERENCES

- Bartkowski J. (2009). „Autorytety i życie lokalne”, w: Jacek Sieradzan (red.), *Mit autorytetu – autorytet mitu*. Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Calvert R. (1995). „The Rational Choice Theory of Social Institutions: Cooperation, Coordination, and Communication”, w: Banks J., Hanushek E., eds., *Modern Political Economy*. Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- Deutsch K. (1953). *Nationalism and Social Communication*, Wiley, Cambridge Mass.
- Elazar Daniel, (1970). *Cities of the Prairie*. Basic Books, Inc. New York.
- Fromm E. (2008). *Ucieczka od wolności*. Czytelnik, Warszawa.
- Galarowicz J. (1997). *W drodze do etyki odpowiedzialności*. Wyd. Naukowe Papierskiej Akademii Teologicznej. Kraków.
- Giddens A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość, „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
- Goode W., (1978). *The Celebration of Heroes: Prestige as Social Control System*, University of California Press. Berkeley.
- Inkeles A., Smith D. (1984). „W stronę człowieka nowoczesnego”, w: *Tradycja i nowoczesność*, Wybór Joanna Kurczewska, Jerzy Szacki, Czytelnik. Warszawa.
- Jarmoszko S. (2010). *Autorytet – kontrowersje i aksjomaty*. Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora. Warszawa.
- Marciniczyk B. (1991). *Autorytet osobowy: geneza i funkcje regulacyjne*.

Uniwersytet Śląski, Katowice.

Mendras H. (2001). Elementy socjologii. Siedmioróg, Wrocław.

Millgram S. (2008). Posłuszeństwo wobec autorytetu. Wyd. WAM. Kraków.

Paradowski R. (2004). Kulturowe instrumentarium wolności. Wyd. Naukowe Instytutu Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań.

Szczepański J. (1970). Elementarne pojęcia socjologii. PWN. Warszawa.

Wagner I. (2005). Stałość czy zmienność autorytetu. Oficyna Wyd. „Impuls”. Kraków.

Woolcock M. (1998). Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework, „Theory and Society”, vol. 27.

Zarycki T. (2007). Interdyscyplinarny model stosunków centroperyferyjnych: Propozycje teoretyczne, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 1.

Znaniecki F. (2001). Ludzie terazniejsi i cywilizacja przyszłości. PWN. Warszawa.